

1. Obiekt

ZESPOL PALACOWO - FOLWARCZNY

2. Czas powstania

3 ćw. XVIII w ,2 ćw.
XIXw., 20-te l. XXw.

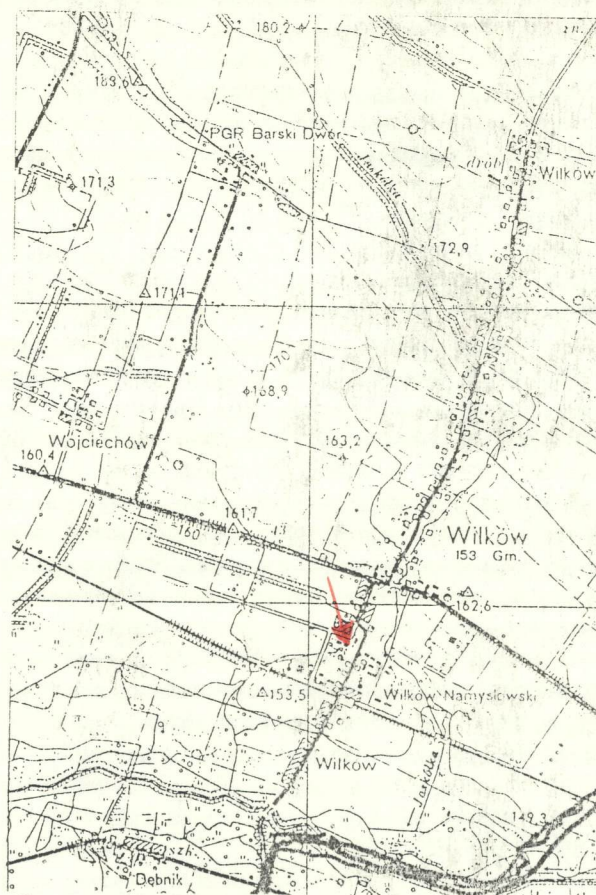
3. Miejscowość

WILKÓW

11. Zdjęcia, rzut, przekrój, sytuacja, orientacja



1



2

4. Adres

46 - 113 Wilków nr 113

nr hipoteczny : nr działki 131/19

5. Przynależność administracyjna

województwo opolskie

gmina Wilków

6. Poprzednie nazwy miejscowości

1752 r- Wülckau, F. Wylkow,

kon. XVIIIw. Nieder Wilkau

7. Przynależność administracyjna - 1 VI 1975

województwo opolskie

powiat Namysłów

8. Właściciel i jego adres

Urząd Gminy

46 - 113 Wilków

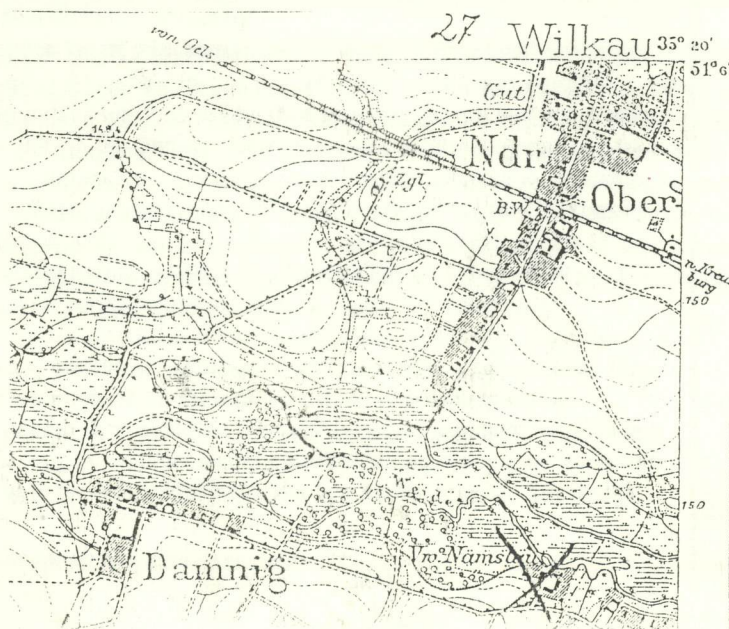
oraz użytkownicy prywatni

9. Użytkownik i jego adres

j.w. oraz RSP-Wilków, Gminna Biblioteka
Publiczna, użytkownicy prywatni.

10. Rejestr zabytków - patrz uwagi

Nr data



3

Wieś Wilków wzmiankowana jest już od poł. XIV w.. Na mapie wyd. w 1752 r., opracowanej kartograficznie przez J.W. Wielanda i M. Schubartha, znajduje się wieś Wilków (Wulckau, P. Wylkow) usytuowana na wsch. granicy Księstwa Wrocławskiego, w obwodzie miejskim Namysłów. Rozlokowana wzdłuż drogi pn.-pd. z zaznaczonymi domami wieśniaków, kościołem i dwoma siedzibami szlacheckimi usytuowanymi w pd. części wsi.

W końcu XVIII w. Wilków podzielony jest na część dolną - zachodnią (Nieder Wilkau) i górną - wschodnią (Ober Wilkau). Właścicielem Wilkowa Górnego (Ober Wilkau) w tym czasie był von Monsterberg z siedzibą (dworem) usytuowanym w pd.-wsch. części wsi. W obrębie tej części wsi (ober-) żyło w 4 Cw. XVIII w ok 300 ludzi i mieszcili się tu dwa folwarki (Mittel Wilkau - patrz karta dworu, Wilków nr 56 „b”), ponadto do majątku należały, ulokowane po tej stronie wsi: młyn - wiatrak, karczma, mieszkał wytwórca tytoniu i gorzelnik.

Właścicielem Dolnego Wilkowa (Nieder Wilkau) był, w 4 ćw. XVIII w. von Heidebrand z główną siedzibą w pałacu (zamku?) otoczonym parkiem. W obrębie tej części wsi - wsch. - żyło ok. 340 ludzi (chłopów wolnych i pańszczyźnianych, ksiądz, kowal, karczmarz) i również mieszcili się dwa folwarki; drugi położony w pn - zach. części wsi (vro. Obervorwerk). Mieściło się tu ok. 50 chałup, kuźnia, karczma, młyn-wiatrak oraz kościół katolicki i szkoła ewangelicka.

Z danych w literaturze wynika, że ok. 1820r. właścicielem majątku w dolnym Wilkowie był von Kuylensstiern (który był zarazem inicjatorem budowy nowego pałacu w tym czasie), a w 1845 r. majątek znajdował się już w rękach rodziny Hofrichterów. W 1876 r. jako właściciel posiadłości wymieniany jest Aleksander Brauner, a w 1898r. Robert von Maltitz, którego własnością majątek pozostaje do 1903r.. W tymże roku zakupuje go Reinhold Goldert i w jego posiadaniu majątek pozostaje do 1939r. Od 1921r. do 1937 r. w dokumentach majątku wymieniany jest jako zarządca majątku Otto Kanitz.

Pałac - w miejscu obecnie istniejącego pałacu istniał już w 2 poł. XVIII w. dwór (zamek?), z którego, do dziś, nie zachowało się nic co mogłoby ilustrować pierwotny jego wygląd. Ok. 1820 r. nowy właściciel majątku, niejaki von Kuylensstiern, wybudował na miejscu starego dworu nowy pałac w stylu klasycystycznym.

SYTUACJA: Wilków - wieś w typie ulicówki rozlokowana na płaskim, równinnym terenie, wśród pól uprawnych, po obu stronach lokalnej szosy, z Ligotki do Jakubowic, krzyżującej się, w środkowo-południowej części wsi, z główną szosą z Oleśnicy do Namysłowa, a dalej na pd.-wsch. do Opola. Od Oleśnicy, położonej na pn.-zach., dzieli Wilków 25 km, a od pobliskiego Namysłowa, położonego na pd.-wsch., ok. 4 km. Wzdłuż pd.-zach. i pd. granicy wsi oraz wzdłuż lokalnej szosy, po wsch. stronie, przez wieś płyną niewielkie ciek wodne w tym rzeczka Jaskółka (wsch.)

KOMPOZYCJA: Zespół pałacowo-folwarczny, znany jako Nieder Wilkau - Dolny Wilków, położony w pd.-zach. części wsi, zwanej Starym Wilkowem Namysłowskim, po zachodniej stronie lokalnej szosy. Droga ta dochodząc do granicy parku pałacowego od pn., skręca szerokim łukiem na wschód, obiega założenie parkowe od wschodu i kieruje się dalej na południe w kierunku pobliskiej (ok. 300 m) stacji PKP. Na wysokości omawianego zespołu pałacowo-folwarcznego, po wschodniej stronie asfaltowej szosy, rozlokowano drugi zespół folwarczny, znany jako Ober Wilkau - Górny Wilków.

Całość założenia pałacowo-folwarcznego Dolnego Wilkowa (Nieder) tworzy prawie regularny czworobok, położony na płaskim, równinnym terenie otoczony od pn., pd. i zach. polami. Granice zespołu wyznaczają drogi gospodarczo-dojazdowe (od pn., wsch., i zach.) oraz niewielki ciek wodny (pd.) obsadzony od strony parku pałacowego (pn.-wsch.) dębami, od strony sadu (pn.-zach) drzewami owocowymi

Główna szosa wiejska, biegnąca z pn. na pd. przez wieś, na wysokości pn.wsch. fragmentu założenia pałacowo-folwarcznego i głównego wjazdu na jego teren, tworzy nieregularne skrzyżowanie dróg. W kierunku wschodnim (do skrzyżowania) odbija główna szosa wiejska kierując się na pd. szerokim łukiem obiega park od pn. i wsch.. Droga ta stanowi zarazem fragment zewnętrznych granic założenia. W kierunku pd., odbija od skrzyżowania, na bardzo krótkim odcinku, szeroka asfaltowa droga, która na wysokości pn.-zach. rogu parku rozwidla się na dwie drogi: 1. Główną drogę dojazdowo-gospodarczą (na pd.) 2. Północną drogę gospodarczą (na zach.). 1. Szeroka Główna droga dojazdowo-gospodarcza (21) doprowadzająca ruch do pałacu i folwarku, o asfaltowej nawierzchni, od wsch. flankowana jest, na całej długości, wysokim murem granicznym założenia parkowego, a od zachodu, na pn. odcinku, fragmentami granicznego muru majdanu gospodarczego oraz pn. fragmentem zabudowy wschodniej pierzei majdanu - czworakiem (2). Na pd.-wsch. odcinku Głównej drogi dojazdowej - szeroki wjazd na teren założenia parkowego. Wjazd ujęty dużą dwuskrzydłową bramą; na dwóch kwadratowych, masywnych filarach z nieotynkowanej cegły nakrytych 4-spadowymi, murowanymi daszkami pokrytymi dachówką i zwieńczonymi sterczynami, zawieszono skrzydła z metalowych kutych prętów, górą uformowanych w trójkąt. Przez wjazd prowadzi do pałacu szeroka droga o ziemno-żwirowej nawierzchni, która na wysokości pałacu przechodzi w podkowiasty podjazd o ramionach skierowanych w kierunku do pałacu. Główna droga (21) mija bramę do parku kierując się dalej na pd. (jakieś 50 m) i na wysokości małej bramki usytuowanej na osi pałacu, skręca, pod kątem prostym na zach. i przechodzi w brukową Centralną drogę gospodarczą (22). Droga ta przecina folwark ze wsch. na zach., stanowiąc zarazem główną oś założenia folwarcznego, krzyżuje się tuż za stodołami (6) zachodniej pierzei z Zachodnią drogą gospodarczą (24).

2. Na zachód od głównego skrzyżowania, pod kątem prostym, skręca szeroka droga gospodarcza o utwardzonej ziemno-żwirowej nawierzchni zwana tu Północną drogą gospodarczą (23). Droga ta biegnąc prosto na zachód, wzdłuż północnej pierzei majdanu, flankowana jest, od pd., fragmentami ceglanego muru.

<p>14. Kubatura</p> <p>Pałac - 4.900 m³</p>	<p>15. Powierzchnia użytkowa</p> <p>Pałac - 820 m²</p> <p>bez piwnic i strychu;</p> <p>Park - 2,6 ha w tym wód-0,12 ha</p> <p>Folwark ok. 2,5 ha</p>	<p>16. Przeznaczenie pierwotne</p> <p>Uprawy zbóż i roślin okopowych na płatki;hodowla bydła rogatego.</p>	<p>17. Użytkowanie obecne</p> <p>Uprawa zbóż i roślin okopowych-RSP</p> <p>Indywidualni użytkownicy prywatni</p>
<p>18. Prace budowlane i konserwatorskie, ich przebieg i dokumentacja</p> <p>Pałac: * po 1945 r. - budynek bez adaptacji przeznaczono na mieszkania; * w 1965 r. - pomieszczenia na parterze przekazano RSP i jedno bibliotecę; * 1965-66 - adaptacja części wewnątrz na parterze na biura: wykonano nowe podziały i zlikwidowano dawne połączenia; * 1979r.- kolejna przebudowa parteru: wykonano dodatkowe podziały, wykonano nowe schody zewn. od strony pd. i zamurowano tam okno, wykonano remont elewacji oraz remont więźby dachowej i poszycia dachowego; * 1.90-te Xxw. naprawiono i częściowo zmieniono stare podłogi oraz schody wewn.i na zewn..</p> <p>Park: lata 90-te XX w. - uporządkowano teren parku : zlikwidowano doły na kieszonkę z pn.zach. rogu; usunięto maszt antenowy z pn. wzgórką widokowego; uporządkowano ścieżki i alejki; usunięto nadmiar dzikich krzewów i samosiejek drzewnych; uporządkowano polany lokując na nich place zabaw i boisko do gry w piłkę(pd.); osuszono stawy.Teren na pd.-zach (sad i mały fragment parku) pozostawiono w stanie dzikim i zarośniętym. Naprawiono ogrodzenie graniczne parku-mur ceglany-uzupełniając jego braki nową cegłą lub metalowymi ramiakami z siatką mocowanymi na starym murze lub tam gdzie nie zachował się mur wstawiono nowe ogrodzenie(pd.wsch)</p> <p>Folwark: * lata 50 -te XX w.-spaliły się stodoły w środkowej i pd. części zachodniej pierzei, ruiny częściowo rozebrano,część stoi do dziś; w tym czasie rozebrano zabud. warsztatów i garaży za kuźnią, ob. istnieją ich fragmenty(10); * w latach 50/60-tych zdemontowano urządzenia wieży ciśnień, ob. pomieszczenie magazynowe prywatnego użytkownika; zlikwidowano kuźnię i warsztat, ob. komórki i garaże prywatne; wykopano nowe studnie W budynkach gospodarzo-inwentarskich po wojnie nie dokonywano żadnych remontów ani napraw co doprowadziło je do kompletnej ruiny i dewastacji urządzeń. Obecnie tylko mała część budynków została wykupiona na własność i została wyremontowana(bud. kuźni, warsztatu, czworak, ofic.mieszk.-4)</p>		<p>19. Stan zachowania (fundamenty, ściany zewnętrzne, ściany wewnętrzne, sklepienia, stropy, konstrukcje dachowe, pokrycie dachu, wyposażenie i instalacje)</p> <p>Pałac: stan oólny techniczny budynku -dobry. Obecnie budynek w trakcie drobnych prac remontowych na parterze typu:zmiana podłóg, tynkowanie, malowanie, wnętr i okien</p> <p>Park: obecnie w 3/4 pow. stan zachow. bardzo dobry - zbliżony do pierwotnego: otoczony murem i ogrodzeniem stworzonym na bazie starego ogrodzenia. Jedynie w pd.-zach części i w obrębie sadu mocno zaniedbany: zarośnięty dziko rosnącymi krzewami, smosiejkami drzew, krzewów i wysoką trawą; w miejscu wyschniętego stawu słabo czytelne wgłębienie terenu.; na polanach wyznaczono miejsca zabaw dla dzieci i boisko do gry w piłkę(pd).</p> <p>Folwark: stan zabudowań na terenie folwarku bardzo zły: mur graniczny zachowany szczątkowo tylko na pn.; budynki inwentarsko-gosp.częściowo użytkowane,częściowo zdewastowane w stanie ruiny; zdemontowano urządzenia wieży ciśnień,ob.magazyn podręczny prywatnego użytkownika; zlikwidowano kuźnię i warsztat,ob.komórki i garaże;</p> <p>- zmiana funkcji budynków inwentarskich(5,12,13,14) na ogólnie gospodarczo inwentarskie;budynek stajni koni cugowych zawalony, a koni pociągowych w połowie zawalony; teren majdanu gospodarczego podzielono płotami na mniejsze działki</p>	
		<p>20. Najpilniejsze postulaty konserwatorskie</p> <p>Pałac: zmiana dotychczasowej funkcji z mieszkalno-biurowej na budynek użyteczności publicznej np GOK.</p> <p>Park: uporządkowanie terenów na pd.zach. od pałacu w obrębie sadu i fragmentu parku, ogrodzenie tej części terenu.</p> <p>Folwark: sprzedanie na własność istniejących budynków indywidualnym użytkownikom; rozebranie istniejących ruin grożących zawaleniem się i uporządkowanie terenu.</p>	

21. Akta archiwalne (rodzaj akt, numer i miejsce przechowania)

24. Uwagi różne

Rej.zabytków, pałac: nr 2207/90 z dnia 08.02.1990

park 45/80 z dn. 08.02.1980r.

25. Opracował

tekst Katarzyna Szafrńska, marzec, 1997r.

imię, nazwisko, data, podpis

plany, rysunki Katarzyna Szafrńska, marzec 1997 r.

imię, nazwisko, data, podpis

zdjęcia fotogr. Katarzyna Szafrńska, marzec 1997 r.

imię, nazwisko, data, podpis

miejsce przechowania negatywów Muzeum Narodowe Rolnictwa w Szreniawie

Karta po wypełnieniu podlega ochronie na podstawie przepisów prawa autorskiego

22. Bibliografia

1. A. Konias, Kartograficzny obraz Śląska na podstawie map księstw śląskich J.W. Wielanda i M.Schubartha z połowy XVIII w., Katowice 1995 r., s.88 i mapa
2. F.A. Zimmermann, Beytrage zur Beschreibung von Schlesien, Brieg 1785, t.12, s.54
3. J.G. Knie, Alphabetisch-Statistisch-Topographische Übersicht der dorfen, Flacken und Stadte..., Provinz Schiesien, Breslau 1842.
4. M. Pastorss, Schlesische Guter-Adressbuch, Breslau 1876-1937.
5. H. Łabęcka, Karta ewidencyjna zabytków architektury i budownictwa, Pałac, PSOZ-Opole 1989r.
6. M. Maćkowiak, Opracowanie metryki parku w Wilkowie, Wrocław 1978r.

26. Adnotacje o inspekcjach, informacje o zmianach (daty, imiona i nazwiska wypełniających)

23. Źródła ikonograficzne i fotografia (rodzaj, miejsca przechowania sygnatury)

WSPÓLFINANSOWANE PRZEZ FUNDACJE
WSPÓŁPRACY POLSKO-NIEMIECKIEJ
ZE ŚRODKÓW
REPUBLIKI FEDERALNEJ NIEMIEC



MITFINANZIERT VON DER STIFTUNG
FÜR DEUTSCH-POLNISCHE
ZUSAMMENARBEIT AUS MITTELN
DER BUNDESREPUBLIK DEUTSCHLAND

27. Załączniki

1,2 - Historia, opis.

3, 4, 5 - material ilustracyjny

1. Miejscowość WILKÓW	2. Obiekt (nazwa jak w karcie) ZESPÓŁ PAŁACOWO - FOLWARCZNY	3. Zawartość wkładki (nazwa obiektu lub materiału uzupełniającego) Historia c.d., Opis c.d.
--------------------------	--	--

HISTORIA C.D.: Pałac uległ w 4 ćw. XIX w. przebudowie przybierając wygląd istniejącego obecnie gmachu. W latach 1910 - 1916 wnętrza pałacu były modernizowane i częściowo przebudowywane

Park - Zimmermann w swoim opracowaniu Śląska z kon. XVIII w. wspomina, że przy dworze w Nieder Wilkau istniał park. Park, prawdopodobnie już wtedy, miał charakter parku typu swobodnego. Z analizy mapy z 1885r. wynika, że pierwotnie granicę parku stanowił rząd drzew - prawdopodobnie dębów - które częściowo jeszcze dziś rosną wzdłuż muru. Do początkowej koncepcji parku należy zaliczyć dwa sztucznie usypane wzgórki widokowe, na pn i wsch. od pałacu. Na pn.-wsch. od pałacu, w okolicach obecnego muru granicznego, wg. w/w mapy, istniała niewielka budowla ogrodowa (altana?), na rzucie kwadratu, po której dzisiaj w terenie nie zachował się żaden ślad. Ponadto do pierwotnej koncepcji parku należały: niewielki, owalny staw ozdobny położony na pd. od pałacu; dwie polany na pn. i pd. od pałacu z nasadzeniami kolombów drzewnych, które do dziś przetrwały w postaci pojedynczych drzew: dębów i lip. Na przełomie XIX i XX w. teren parku otoczono, z 3 stron, wysokim, pełnym murem z nieotynkowanej cegły (ob. zachowany w dużych fragmentach), z dwiema dużymi bramami wjazdowymi od zach. i czterema furtkami - dwoma od zach. prowadzącymi bezpośrednio na teren majdanu gospodarczego, dwoma od wsch. i pd.-wsch. - bramka wsch., na osi pałacu, wewnątrz muru sklepiona łukowo istnieje do dziś, pd.wsch. istnieje w postaci przejścia nie ujętego bramką. Ponadto wytyczono, w owym czasie, nową, szeroką aleję parkową, przecinającą skosem park, po stronie pd. od pałacu (pn.-zach. pd.-wsch.) i obsadzono grabami. Utworzono nowy staw ozdobny, (pd.zach) likwidując stary. Również wtedy z terenu parku (pd. ramie) wydzielono duży sad istniejący do dziś.

Folwark - z wyżej opisanej historii majątku wynika, że zabudowa folwarczna istniała na tym miejscu już w poł. XVIII w. Obecna zabudowa gospodarczo-mieszkalna folwarku pochodzi z 1 poł. XIX w. (prawdopodobnie po 1820 r. - z okresu budowy nowego pałacu), o czym może świadczyć data na oborze(5) 1841 - 1941) i była uzupełniana w miarę modernizacji i rozbudowy majątku oraz zmian profilu upraw i hodowli.

Źródła nie podają żadnych danych o innym profilu upraw i hodowli w XVIII i XIX w. jak uprawa zbóż i hodowla koni i bydła rogatego dla potrzeb majątku. Na pocz. XX w. (1909r., Pastross) zmienia się gł. profil upraw i hodowli w majątku z wiodącego zbożowego na zbożowy i roślin okopowych (buraki, ziemniaki) i hodowlę bydła mlecznego. Z tego okresu datuje się budowa płatkarni (ob. magazyny zbożowe) ok. 200 m na pd. od majątku oraz budowa dodatkowych stodół w obrębie majątku (zach. pierzeja) czy zbiorników na płatki, buraczane i kartoflane, rozlokowane wzdłuż Zachodniej drogi gospodarczej w kierunku do płatkarni. Dzisiaj większość zbiorników już nie istnieje; zachował się tylko jeden betonowy, 6-komorowy, prostokątny zbiornik położony na pd.-zach. od granic folwarku. Ten profil upraw utrzymał się do wybuchu wojny w 1939 r i wiązał się, prawdopodobnie z powstaniem, w 1921 r., fabryki płatków kartoflanych w Namysławie.

Pierwotnie majdan gospodarczy otoczony był, prawie z 4 stron, zwartą zabudową gospodarczo-mieszkalną w układzie pawilonowo-blokowym, otwarty w pd.-wsch. części w kierunku na wsch.. Na przełomie XIX/XX w. dodatkowo majdan gospodarczy otoczono wysokim murem z nieotynkowanej cegły, z którego do dziś przetrwały niewielkie fragmenty na pn. i pn.-wsch.. Do najstarszych budynków w zabudowie majdanu gospodarczego, pochodzących z XIX w., należą: czworak(2), oficyny mieszkalne (3,4), obora(5), sodoły na pn.-zach.(6) oraz stajnie(13). Z lat 1910 - 1920 pochodzą: wieża ciśnień, która umożliwiła doprowadzenie wody bieżącej do budynków inwentarskich i pałacu, kuźnia z warsztatem(9,9a) i budynki gospodarcze(10) będące fragmentami dawnych garaży. Z tego też okresu pochodziły, spalone w latach 50-tych, sodoły - pd. fragmentu zach. pierzei; stajnie koni cugowych(12) w zach. część południowej pierzei oraz rozebrane w latach 50/60-tych magazyny części zamiennych i garaże dla maszyn rolniczych znajdujące się pierwotnie w centrum majdanu między kuźnią(9,9a) a zabudowaniami gosp.(10). Do majątku należała również stodoła położona po zach. stronie skrzyżowania dróg gospodarczych zachodniej i centralnej.

Po 1945 r. majątek został uwłaszczony i przeszedł na własność państwa polskiego. W budynkach mieszkalnych, na terenie majątku, osiedlono indywidualnych użytkowników, którym oddano również w użytkowanie część budynków gospodarczo inwentarskich. Pozostała część zabudowy gospodarczej oraz połowę pałacu przejęła spółdzielnia rolnicza. Pałac ulegał licznym zmianom funkcji z mieszkalnych na biurowe(RSP) i ponownie mieszkalno-biurowe (parter RSP, biblioteka gminna), co pociągało za sobą liczne wewnętrzne i zewnętrzne przebudowy, które w dużej mierze zatępiły pierwotny wygląd pałacu i funkcji poszczególnych pomieszczeń. Na terenie parku uległ zniszczeniu mur graniczny, a częściowo stary drzewostan, a na polanach założono place zabaw dla dzieci i urządzono boisko do gry w piłkę. Dziś park ponownie uprządkowano, otoczono i nowym ogrodzeniem

Wkładkę założył: Katarzyna Szafrńska, III, 1997 r.
(imię, nazwisko i data)

Miejsce przechowywania negatywów: Muzeum Narodowe Rolnictwa w Szreniawie.

KOMPOZYCJA, C.D: Na wysokości zachodniej pierzei folwarku skręca na pd. i przechodzi w kolejną graniczną drogę, o utwardzonej ziemno-żwirowej nawierzchni, zwanej tu Zachodnią drogą gospodarczą(24). Droga ta, na pn.-wsch. odcinku flankowana zabudową folwarku(6), w połowie długości pierzei krzyżuje się z Centralną drogą gospodarczą; Centralna droga gosp.(22) przekroczywszy skrzyżowanie w kierunku zachodnim, przechodzi w szeroką, utwardzoną, ziemno-żwirową drogę dojazdową do bazy maszyn RSP.Zachodnia droga przekroczywszy skrzyżowanie w kierunku pd. kieruje się do starej platkarni(ob.magazyny zbożowe) usytuowanej ok.200m na pd. od majątku. W obrębie zespołu można wyraźnie wydzielić dwa odrębne wnętrza kompozycyjne: I. zespół pałacowo-parkowy wraz z sadem zajmujący wsch i pd. część założenia; II.Zespół folwarczny zajmujący pn.-zach. część założenia.

I. Zespół pałacowo - parkowy wraz z dużym sadem zajmuje ok. 2,6 ha i obejmuje obszar przypominający formą odwróconą "L", wydłużone w kierunku pn., na osi pn.-pd., mieści park; ramie południowe, wydłużone w kierunku zach., na osi wsch.-zach., mieści w 3/4 pow. sad(zach.), a w 1/4 pow.(od wsch.) pozostałą część parku. Granice parku, wyznaczone zewnętrznymi drogami dojazdowymi(pn.,wsch., pn.-zach.) i niewielkim ciekim wodnym(pd.) dodatkowo podkreślono ogrodzeniem, w dużych fragmentach wykorzystujących stary, wysoki(ok.1,7 m) mur z nieotynkowanej cegły; gdzie nigdzie mur uzupełniono nową cegłą i zachowano jako pełne ogrodzenie(pn.-zach., pd.-zach., pn.-wsch. i ponad połowę dł.po wsch. stronie) W wielu miejscach, wykorzystując fragmenty starego muru granicznego, zamocowano metalowe ramiaki z siatką na murowanych, kwadratowych słupkach ceglanych z betonowymi nasadami, stojących na wysokiej, ok.70 cm, podmurówce(stary mur) - ogrodzenie na osi pałacu od zach. i wsch.).Brak ogrodzenia murowanego na pd.-wsch uzupełniono, o połowę niższym, metalowym płotem z pionowych prętów na niskiej betonowej podmurówce. W obrębie ogrodzenia zachowały się dwie duże bramy wjazdowe: 1. czynna, główna brama wjazdowa na teren parku(na pn.-zach od pałacu) oraz 2. zamurowana, z widocznymi słupami bramnymi,brama łącząca majdan gospodarczy z parkiem. Ponadto w murze istniały i zachowały się częściowo do dzisiaj, bramki przejściowe: 1. dwie po stronie pd.-zach. oflankowały bramę na folwark-pd. bramka ob. nieczynna; oraz 2. dwie bramki po stronie wsch., na osi pałacu-wąska sklepiona łukiem pełnym, i na pd.wsch.- przy końcu alei grabowej.

Park typu swobodnego zajmuje płaski teren w formie prostokąta(wsch. ramie), z dwoma sztucznie utworzonymi wzgórkami widokowymi położonymi na pn. i pd.-wsch od pałacu oraz dwoma, słabo dziś czytelnymi w terenie, wgłębieniami po niewielkich, ozdobnych stawach(pd.-zach. od pałacu). Przez główną bramę prowadzi do parku szeroka droga, która skręcając lekkim łukiem w kier. pd.-wsch. kieruje się do pałacu i przechodzi w podkowisty podjazd od strony frontu. Ramiona podjazdu wygięte na wsch. obejmują pałac od pn. i pd. i przechodzą w niezbyt szerokie ścieżki o ziemnej nawierzchni, które obiegając pałac, kierują się do niewielkiej bramki w murze, łukowo sklepionej, bez skrzydła, wyprowadzającej ruch na ulicę. Od pd. ramienia podjazdu, w kierunku pd.-wsch. odbija szeroka aleja, o ziemnej nawierzchni, obsadzona grabami, która przecinając po skosie pd. część założenia wyznacza mniejsze wnętrza kompozycyjne. Centralne usytuowanie budynku pałacu w obrębie parku spowodowało wyodrębnienie z jego terenu dwóch mini wnętrz:1. PN-mniejszego i 2. PD- większego; każde z tych wnętrz podzielone jest jedną(na pn.) bądź paromaścieżkami -alejkami na mniejsze wnętrza. Wnętrza te to głównie niewielkie polany porośnięte niską trawą ze szpalerowymi(wdłuż muru granicznego i gł. alei) lub klombowymi nasadzeniami różnych gatunków drzew(lipy, dęby, graby, świerki) i krzewów(ob. pozarastanych w pd.-zach.części samosiejkami). Dodatkowo wnętrza północne(w centrum) i południowe(w pn.-wsch.części) wzbogacono niewielkimi wzgórkami widokowymi. Usypane z ziemi, porośnięte trawą, a wsch. wzgórek dodatkowo wzbogacono rozrzuconymi, nieregularnie, glazami. Ponadto w pd. części parku, po zach. stronie gł. alei grabowej, pozostały miejsca po dwóch stawach ozdobnych- obecnie miejsca te mocno zarośnięte trawą i krzakami. Obecnie na polanach, po pn. i pd. stronie pałacu, umieszczono place zabaw dla dzieci i boisko do gry w piłkę(pd.). Południowe ramie założenia parkowego, wydłużone na zach., zajęte przez sad i niewielką część parku(wsch.) jest mocno zaniedbane: zarośnięte gęstymi krzewami, wysoką trawą i samosiejkami drzew; drzewa w sadzie nieprzycinane, teren nieogrodzony. W Srodkowo-zachodnią część założenia wznoszą się zabudowania pd. pierzei folwarku(14) oraz niewielka działka gospodarcza wydzielona z terenu parku za pomocą drewnianego płotu sztachetowego.

II. Północno-zachodnią część założenia pałacowo-folwarczno zajmuje duże założenie folwarczne. Pierwotnie w zwartej zabudowie, otwarte na wschód w kierunku pałacu; obecnie w zabudowie rozproszonej, skupionej głównie po pn. stronie Centralnej drogi, otwarty na pd.,wsch. i zach. Folwark, jak i całe założenie, położony jest na płaskim terenie, otoczony od wsch. i pd. założeniem parkowym i sadem, od pn. i zach. polami, tworzy regularny czworobok ujęty z trzech stron drogami gospodarczo-dojazdowymi: 1. od wsch.- Główną drogą dojazdowo-gospodarczą(21);2. od pn.-Północną drogą gosp.(23); 3. od zach.-Zachodnią drogą gosp.(24).Na teren założenia folwarczno prowadzą obecnie 4 wjazdy nie ujęte bramami: 1. na pn.-wsch- wjazd główny na teren całego założenia;2. na wsch.- główny wjazd na teren majdanu gospodarczego, położony na osi głównej folwarku, którą stanowi Centralna droga(22); 3. na zach., przy skrzyżowaniu dróg gosp.(22 z 24) również położony na osi założenia; 4 na pn., nieco przesunięty na wsch., mieszczący się w obrębie ceglano-muru granicznego za pn. pierzeją, na wysokości budynków mieszkalnych(4 i 3).

1. Miejscowość WILKÓW	2. Obiekt (nazwa jak w karcie) ZESPÓŁ PAŁACOWO - FOLWARCZNY	3. Zawartość wkładki (nazwa obiektu lub materiału uzupełniającego) Opis c.d.
--------------------------	--	---

KOMPOZYCJA C.D: Duży majdan gospodarczy o ziemno-trawiastej nawierzchni był, pierwotnie otoczony z zewnątrz murem ceglany (ob. zachowanym we fragmentach na północy) oraz zabudowany zwartą zabudową mieszkalno-gospodarczą w układzie pawilonowo-blokowym z 3,5 strony(zach., pd..pn., i pn.-wsch.) uzupełnioną od pd.-wsch. murem granicznym parku. Centralna droga gospodarcza przecinając majdan ze wsch. na zach. dzieliła go - i nadal dzieli - na dwie prawie równe części 1. północną i 2. południową. Obecnie zabudowa folwarczna skupia się w północnej części i tworzy zabudowę w typie pawilonowym zgrupowaną wzdłuż zewnętrznych dróg gospodarczych. W centrum północnej części majdanu znajduje się szereg rozrzuconych, małych budynków gosp.(10), pozostałości po garażach), które stanowią integralną część, wydzielonych z terenu podwórza gospodarczego, mniejszych działek gospodarczych, za pomocą drewnianych płotów sztachetowych. Po zachodniej stronie północnej części majdanu, w centrum placu, stoi kwadratowa wieża ciśnień. Wieżę obiegają z dwóch stron (od pn. w kierunku zach. i od pd. w kierunku pd.-zach.) wewnętrzne drogi gospodarze, o ziemnej nawierzchni, łączące się, na pn.wsch. od wieży, w jedną wewnętrzną drogę gosp. prowadzącą do obory(5) i dalej na pn.-wsch. do pn. wyjazdu z majdanu. Centralną drogę gospodarczą od pd. pierzei oddziela szeroki plac porośnięty niską trawą, z terenu którego wydzielono za pomocą drewnianych płotów sztachetowych, spore działki gospodarcze. Z zabudowań pd. pierzei folwarku zachowały się do dziś dwa budynki: chlewni(14), pd.wsch i wsch.) i połowa budynku stajni koni pociągowych(13): pozostała część blokowej zabudowy pierzei w ruinie. Z blokowo-pawilonowej zabudowy zachodniej pierzei zachowały się fragmenty stodoł(6) w pn.-zach. rogu oraz ruiny stodoły na pn.zach od skrzyżowania. Na pd. od skrzyżowania, na miejscu bloku stodoł postawiono współcześnie, z pustaków, nowy magazyn.(15). Wschodnia pierzeia (pn.wsch) zabudowana pojedynczym czworakiem(2), wokół którego wydzielono płotami drewnianymi, sztachetowymi ogródki warzywno-gospodarcze oraz niewielki sad na pn.

ARCHITEKTURA

Pałac: murowany z cegły, otynkowany, dukondygnacyjny budynek o zwartej, symetrycznej bryle z poddaszem częściowo mieszkalnym, w całości podpiwniczony. Symetrię rozbijają niewielkie ryzality z bocznymi schodami, przy bocznych elewacjach(od pn. i pd.). Budynek nakryty 4-spadowym dachem z facjatami i lukarnami kryty dachówką ceramiczną-karpiówką. Całość zbudowana na planie prostokąta, wydłużonego na osi pn.-pd., z płytkimi ryzalitami w częściach środkowych dłuższych boków z silnymi ryzalitami przy bokach krótszych. Wnętrze trójtaktowe zniekształcone dodatkowymi podziałami. Wejście główne od strony zachodniej silnie zaakcentowane monumentalnym portykiem kolumnowym z zewnętrznymi schodami wyrównawczymi, prowadzi do dwuczęściowej sieni z zabiegową klatką schodową w centrum; na osi wejścia duży salon(ob. podzielony na 5 pomieszczeń) po bokach pomieszczenia w układzie amfiladowym.**Elewacja frontowa** (zach.) trzy częściowa, 7-osiowa, symetryczna. Trzy środkowe osie w obrębie pseudoryzalitu nakryte wysokim, łamanym, trójkątnym szczytem z owalnym okiennikiem strychowym i dwoma prostokątnymi oknami poddasza. Na osi wejście silnie zaakcentowane, na całej szerokości ryzalitu, kolumnowym portykiem, podpartych parami bliźniaczych kolumn - gładkich w typie tokańskim o wspólnych głowicach oraz na skraju dwoma pilastrami w typie kolumn. Portyk nakrywa szeroki balkon piętra. z ażurową balustradą metalową. Boczne części elewacji 2-osiowe, na wysokim cokole oddzielonym wąskim gzymsem. Na gzymisie profilowane lizeny przechodzą w opaski okien parteru. Nad oknami proste obdasznice - gzymisy odcinkowe- podparte wolutowymi wspornikami. Okna piętra bez opasek. W obrębie ryzalitu 3 osie w profilowanych opaskach, flankują gładkie tokańskie pilastry podtrzymujące gzymis kordonowy. **Elewacja tylna** (wsch.) symetryczna, 7-osiowa, 3- częściowa. Trzy osie środkowe w płytkim ryzalicie przechodzącym w trapezowaty szczyt(szczyt naczółkowy) z prostokątnymi oknami. Kształt i dekoracja okien w poziomach cokołu, parteru i piętra powtarzają wystój fasady. **Elewacja boczna** (pd.) pierwotnie symetryczna, 3-osiowa, obecnie symetria rozbита przez zamurowanie okna z prawej strony oraz dobudowanie schodów, obudowanych i nakrytych dachem pulpityowym.. Oś środkowa wyznaczona przez silny ryzalit z 3-dzielnym oknem nakrytym balkonem z pełną balustradą z rytmem gładkich lizen.Na piętrze jedno okno - balkonowe: w szczycie 2-osiowa facjatka. **Elewacja boczna** (pn.) 2-osiowa, niesymetryczna: 1-oś w środku, 1 blenda na prawo w parterze. Na osi, pod oknem parteru, niski ryzalit z wejściem do piwnic z małymi okienkami na flankach. Do niskiego ryzalitu, od zach., przylega wyższy lecz

Wkładkę założył: **Katarzyna Szafrńska, marzec, 1997r.**

(imię, nazwisko i data)

Miejsce przechowywania negatywów **Muzeum Narodowe Rolnictwa w Szreniawie**

niecو płytisz ryzalit z dwoma skośnie umieszczonymi okienkami osłoniętymi kowalskimi, skośnymi kratami. Wewnątrz budynku w 3 pomieszczeniach parteru zachowały się stiukowe rozety na stropach oraz dekoracyjne wneki w narożnikach salonu

Folwark: budynki folwarczne zbudowano z cegły nieotynkowanej obustronnie (stodoły-6), jednostronnie tynkowanej od wewnątrz (obora-5, stajnie-12, kuźnia-9) obustronnie tynkowanej (budynki mieszkalne-2,3,4, stajnia -14, chlewnia-14). Wewnątrz ściany działowe, murki działowe między boksami, żłoby, ganki paszowe murowane z cegły obustronnie tynkowane. Wszelkie drobne detale zdobnicze w postaci gzymsów, archiwolt, lizen czy podokienników wykonano z cegły nieotynkowanej bądź częściowo otynkowanej (oficyna mieszk. 3,4). **Sklepienia** ceramiczne: 1. odcinowe, łukowe na szynach stalowych (piwnice), w części budynków wzmocnione stalowymi szynami podciągów wspartych na metalowych (żeliwnych?) wąskich kolumnkach o kompozytowych głowicach (stajnia -13) lub prostych (obora -5); 2. ceramiczne i betonowe odcinkowe, płaskie na szynach stalowych (kuźnia-9,9a, wieża ciś.-7). **Stropy** drewniane, belkowe płaskie z podsufitką z desek tynkowaną na trzcinie (mieszkalne-2,3,4). **Wieżba dachowa** dominuje drewniana typu: 1. krokwiowego (wieża-7), 2. krokwiowo-płatwiowa z czterema rzędami słupów z mieczami (dwa środkowe rzędy wysokich słupów, dwa skrajne- niskie na wysokość ścianki kolankowej): w części wieżb w górnym poziomie jętki.; 3. wieżba stodoł- dwupoziomowa krokwiowo-płatwiowa z 2 dolnymi i 3 górnymi rzędami słupów z mieczami wzmocnionych zastrzałami, ukośnymi słupami z mieczami spiętych rozporami i jętkami. **Dachy** generalnie dwuspadowe (6, 12,13), o niskiej strzałce (4,5,9,9a,14), dwuspadowe z facjatą frontową i lukarnami (3), naczółkowy z facjatą (2): dach wieży 4-spadowy, dachy zabudowań gosp. (10) pulpitowe. Dachy kryte papą na deskach (5,6,9,9a, 10,14), blachą na deskach (7, 4.), dachówką ceramiczną karpiówką podwójnie w koronkę (13, 2.) oraz dachówką zakładkową (3). Woda z połaci dachowych w części budynków odprowadzana za pomocą rynien i rur spustowych na teren przy budynku (2,3,4). **Posadzki** żróźnicowane: 1. kamienno-brukowo-ziemne (6); 2. cementowa wylewka na podkładzie ceramicznym (5, 13) z płytkami kanałami gnojowymi.; 3. kamienne, cementowe, betonowe nagie (2, 3,4,) betonowe (7); **podłogi** drewniane z desek na styk na betonie (2,3), na legarach, malowane lub nakryte wykładzinami (góra-3,4,2.). **Schody** wewnętrzne: 1. drewniane na ceglanym cokole (9) lub bez, jednobiegowe (2,9,9a), dwubiegowe powrotne z podestem (3,4) z drewnianymi poręczami mocowanymi w ścianie (2,9) oraz z drewnianymi balustradami ażurowymi typu szczeblinkowego (3,4); 2. betonowe, pełne, dwubiegowe, powrotne z podestem, z metalowymi noskami, bez poręczy (7); w pozostałych budynkach inwentarskich funkcjonowały dostawiane schody drewniane lub metalowe- drabiniaste. **Otwory okienne** w formie pionowych prostokątów o żróźnicowanej wielkości osadzone we wnękach o prostych (5, 9) i łukowo sklepionych od wewnątrz nadprożach; część otworów zamurowana, część w postaci płytkich blend okiennych (3). **Stolarka** okienna: 1. część otworów okiennych pozbawiona stolarki, zasłonięta drewnianymi okiennicami od wewnątrz lub zabita deskami bądź osłonięta pionowymi, metalowymi prętami (wieża-7, kuźnia-9,9a, poddasza inwentarskich-5,13); 2. metalowe krosno, dwupoziomowe, o wielopodziałowym skrzydle szklonym szkłem zbrojonym na kit w szczeblinach krzyżowych, górne skrzydło uchylne w poziomie. (dół -9,9a, 5,13,14.); 3. drewniana stolarka: a. krosno pojedyncze dwudzielne szklone w szczeblinach pojedynczych (lukarny 3); b. okna skrzynkowe dwudzielne (2,3); dwudzielne w nad i pod śleminiu, 2-poziomowe, śleminie profilowane, skrzydła szklone w pojedynczych szczeblinach (3); 2,3,4-dzielne, dwupoziomowe szklone bez szczeblin (2,4). **Otwory drzwiowe** w formie pionowych wąskich lub szerokich prostokątów o prostych lub sklepionych łukiem odcinkowym nadprożach; część osadzona w głębokich, a część w płytkich wnękach w odrzwiach (2,3,4,) lub bez odrzwi (inwentarsko-gosp.): drzwi jedno i dwuskrzydłowe; metalowe (5), drewniane ramowo-płycinowe (2,3,4), deskowo-listwowo-zastrzałowe na zawiasach pasowych (5,6,7, 9, 10, 13,14); wrota do stodoł i garaży dwuskrzydłowe, deskowo-listwowo-zastrzałowe na zawiasach pasowych. Budynki zbudowano na rzutach prostokątów i kwadratu (7), 1-traktowe (6,7, 9), trzy przęsłowe (5,13,14); 2-traktowe (2,3,4) o zwartej bryle generalnie 1,2-kondygnacyjne z użytkowymi (magazyny pasz) poddaszami, część podpiwniczona (6,7,3,4). **Elewacja** wieloosiowa w większości budynków nieotynkowane z zewnątrz (gosp.-inwent.) licowane cegłą okładzinową lub otynkowane. Opracowane za pomocą prostych detali architektonicznych: gzymsów wielowarstwowych i odcinkowych nadokiennych (3), bądź artykuowane wypracowanymi w tynku pseudoarkadowaniem (13). **Instalacje** budynki mieszkalne i część budynków gosp. podłączona do sieci elektrycznej 2 i 3-fazowej, wodnej, szamba; ogrzewanie- piece węglowe i CO (1,4)

Funkcje budynków na folwarku: I. **Pierzeja wsch.**-czworak (2); II. **P.PN**-oficyna mieszk (3), oficyna mieszk (4), obora (5); III. **Centrum**-wieża ciśnien (7), kuźnia z warsztatem (9,9a), budynki gosp. (10); IV. **P.Zach.**-stodoły (ob.komórki i garaże, 6), magazyn (15); V. **P.PD.**-stajnia koni cugowych (12) ob. ruina, stajnia koni pociągowych (13) półruina, chlewnia (14)

1. Miejscowość

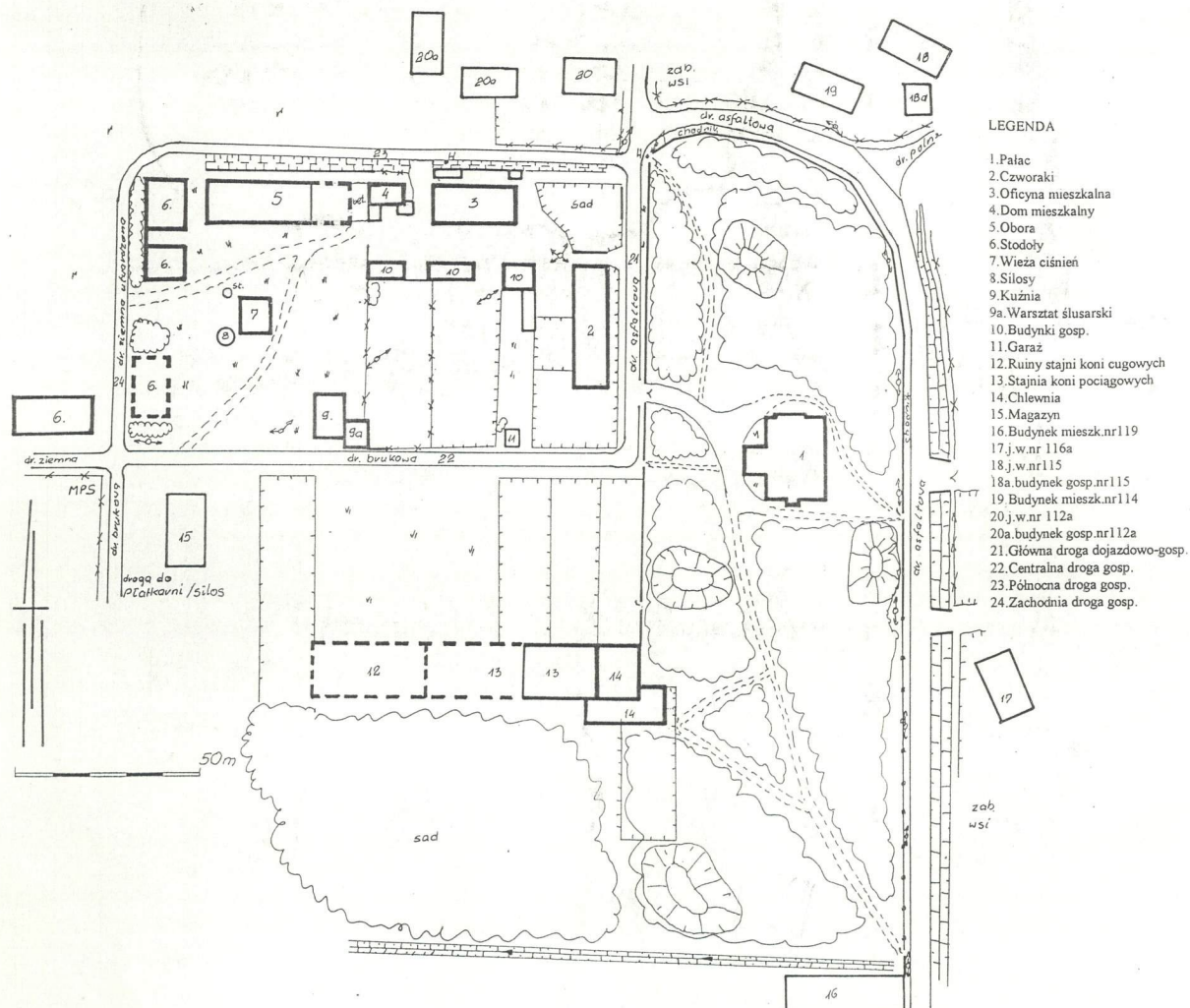
W I L K Ó W

2. Obiekt (nazwa jak w karcie)

ZESPÓŁ PAŁACOWO-FOLWARCZNY, WILKÓW nr113

3. Zawartość wkładki (nazwa obiektu lub materiału uzupełniającego)

Plan sytuacyjny, spis ilustracji, zdjęcia



5



6

Spis ilustracji:

1. Założenie folwarczne, widok na wsch. część założenia, ujęcie z pn.zach.
2. Plan orientacyjny polski
3. Plan orientacyjny niemiecki z 1886 r.
4. Plan sytuacyjny
5. Nieregularne skrzyżowanie dróg: szosy z drogami dojazdowymi do założenia przy pn.wsch.wejździe na teren założenia, ujęcie od pd.
6. Widok na łuk szosy wiejskiej po pn. stronie założenia parkowego
7. Fragment ogrodzenia parkowego od str.pn.zach.
8. Widok na szosę asfaltową oraz na środk. i pd.wsch. fragment ogrodzenia parkowego po wsch. str., ujęcie od pn.
9. j.w. oraz pn.wsch. fragment ogrodzenia parkowego, ujęcie od pd.
10. Widok na Główną drogę dojazd.(21), po prawej odbicie Pn.drogi gosp.(23) i czworak(2), ujęcie od pn.
11. Pn. droga gosp.(23), ujęcie od wsch.
12. Widok na fragment ogrodzenia folwarcz. przy Pn.drodze, ujęcie z pn.wsch.
13. Pn.droga gosp.(23), ujęcie od zach.
14. Zach. droga gosp.(24), ujęcie od pn.
15. Skrzyżowania dróg gosp.: Zach.(24) z Centralną(22) ujęcie od wsch., po prawej stodoła(6), po lewej baza RSP
16. Widok na Centralną drogę gosp.(22), ujęcie od wsch. przez bramkę na osi pałacu
17. Widok na Centralną drogę gosp.(22) i na zach. część folwarku, ujęcie od wsch.
18. Widok na pn. wyjazd z folwarku, ujęcie od pn. po lewej oficynie mieszk.(3)
19. Folwark - widok na zach. część, w głębi pałac, ujęcie od zach.
20. Folwark - widok na pd.wsch. część założenia, ujęcie z pn.zach.
21. Folwark widok na pn.wsch. część, ujęcie od pd.
22. Folwark - widok na pn.wsch. część, ujęcie z pd.zach.
23. Folwark - widok na środkowo-północną część założenia, ujęcie z pd.zach.
24. Folwark - widok na zach. część pn. pierzei, ujęcie od pd.
25. Czworak(2), ujęcie z pd.wsch.
26. Oficyna mieszk.(3), ujęcie od wsch.
27. Obora(5), ujęcie od pd.wsch.
28. Fragment stropu odcinkowego w zawalanej części obory obory(5)
29. Stodoła pn. w zach. pierzei, ujęcie z pn.wsch.
30. Ruiny stajni koni cugowych(12), ujęcie z pn.zach.
31. Fragment stajni koni pociagowych(13) z chlewnią
32. Kuźnia z warszatem(9,9a) ob. garaże i komórki, ujęcie z pd.zach
33. Wieża cieżni(7), ujęcie z pn.zach.
34. Zabudowania płatkami ob. magazyny zbożowe RSP, położone ok. 200 m na pd. od granic folwarku, ujęcie od pn
35. Główna brama wjazdowa na teren parku, ujęcie od wsch.
36. Fragment ogrodzenia parkowego(pd.zach) z drugą, zamurowaną bramą z parku na majdan i nieczynną bramką obok, ujęcie z pn.wsch.
37. Pałac - elewacja frontowa-zach. i boczna-pd., ujęcie z pd.zach
38. Pałac - elewacja front.(zach.), ujęcie z pn.zach.
39. Pałac - elewacja boczna - pn. i tylna - wsch., ujęcie z pn.wsch.
40. Elewacja tylna - wsch., ujęcie z pd.wsch.
41. Widok na środkowo-wsch. część parku z wzgórkami widok. na pd.wsch. od pałacu, ujęcie od zach.
42. Północna część parku z północnym wzgórkami widok., ujęcie od pd.
43. Pn.wsch. część parku, w głębi wzgórek widokowy, ujęcie z pd.zach.
44. Widok na pd. część parku, ujęcie os. strony podjazdu - od pn.
45. Widok na pd.zach. część parku, ujęcie z pn.wsch.
46. Widok na budynek chlewni i działkę gosp., ujęcie od strony parku - z pd.wsch.
47. Południowe ramie założenia parkowego - widok na wsch. część sadu i fragment pd.zach. parku, ujęcie od zach.
48. Południowa granica założenia parkowego, ujęcie od zach.



8



10

9

7

1. Miejscowość

W I L K Ó W

2. Obiekt (nazwa jak w karcie)

ZESPÓŁ PAŁACOWO-FOLWARCNY
WILKÓW nr 113

3. Zawartość wkładki (nazwa obiektu lub materiału uzupełniającego)

Materiał ilustracyjny



11



12



13



14



15



16



17



18



19



20



21



22

1. Miejscowość

W I L K Ó W

2. Obiekt (nazwa jak w karcie)

ZESPÓŁ PAŁACOWO-FOLWARCZNY
WILKÓW NR 113

3. Zawartość wkładki (nazwa obiektu lub materiału uzupełniającego)

Materiał ilustracyjny



23



24



25



26



27



28

Wzór ODZ 1978 r.



29



30



31



32



33



34

1. Miejscowość

W I L K Ó W

2. Obiekt (nazwa jak w karcie)

ZESPÓŁ PAŁACOWO-FOLWARCZNY
WILKÓW nr 113

3. Zawartość wkładki (nazwa obiektu lub materiału uzupełniającego)

Materiał ilustracyjny



35



36



37



38



39



40



41



42



43



44



45



46

1. Miejscowość

W I L K Ó W

2. Obiekt (nazwa jak w karcie)

ZESPÓŁ PAŁACOWO-FOLWARCZNY
WILKÓW nr 113

3. Zawartość wkładki (nazwa obiektu lub materiału uzupełniającego)

Materiał ilustracyjny



47



48

Wkładkę założył: KATARZYNA SZAFRAŃSKA, MARZEC 1997
(imię, nazwisko, data)Miejsce przechowywania negatywów: MUZEUM NARODOWE ROLNICTWA
W SZRENIAWIE